

ทำเนียบภาษาในกวีนิพนธ์คำหยาด

Received: 25 November 2020

Revised: 23 April 2021

Accepted: 20 May 2021

ธนสิน ชูตินธรรณกั*

ทำเนียบภาษาในกวีนิพนธ์ คำหยาด ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (ศิลปินแห่งชาติ) ปรากฏโดดเด่น 5 ประเภท ได้แก่ ราชาศัพท์ ศัพท์สังคิต ศัพท์พุทธศาสนา ศัพท์สถาปัตยกรรมไทย และศัพท์อัญมณี รูปแบบการใช้ทำเนียบภาษาของกวีจำแนกได้ 2 ลักษณะ กล่าวคือ 1) การใช้หนึ่งทำเนียบภาษาต่อบทกวี และ 2) การผสมผสานหลายทำเนียบภาษาในบทกวี กวีตั้งใจเลือกใช้ทำเนียบภาษาเพื่อสื่อสารความคิด จินตภาพ และอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้รับสาร ทั้งนี้การใช้ทำเนียบภาษาสะท้อนให้เห็นถึงอัจฉริยภาพและความสัมพันธ์ระหว่างภูมิหลังกับผลงานของกวีอย่างชัดเจน

บทความวิชาการ

บทคัดย่อ

คำสำคัญ

กวีนิพนธ์;
การสื่อสารเชิงสุนทรีย์;
คำหยาด;
ทำเนียบภาษา;
เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทยและสื่อสารการแสดง คณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ติดต่อได้ที่: thanasin.c@chula.ac.th

Register in Kham Yat Poetry

Received: 25 November 2020

Revised: 23 April 2021

Accepted: 20 May 2021

Thanasin Chutintaranond*

Naowarat Pongpaiboon, a national artist, composed *Kham Yat* poetry by using 5 main categories of register which are royal terms of reverence, musician's language, Buddhist vocabulary, Thai architectural terminology and jewel terms. The application of register can be divided into 2 patterns; 1) one register per one poem and 2) various registers per one poem. Naowarat chooses register intentionally to communicate his idea, imagery and emotion from his poetry to the receiver. In this vein, register utilization represents the genius of the poet and also the relationship between the poet's background and his work.

Academic Article

Abstract

Keywords

poetry;
aesthetic communication;
Kham Yat;
register;
Naowarat Pongpaiboon

* Assistant Professor, Department of Speech Communication and Performing Arts, Faculty of Communication Arts, Chulalongkorn University, e-mail: thanasin.c@chula.ac.th

1. ความนำ

“ภาษาเป็นวัฒนธรรมทางความคิด เราคิดด้วยคำ เรารู้คำแค่ไหน เราคิดได้แค่นั้น” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2557, น. 7) คำกล่าวข้างต้นสะท้อนมโนทัศน์ว่าด้วย “คลังคำ” ของกวีร่วมสมัยผู้ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี 2536 เมื่อกล่าวถึงเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นักอ่านผู้คร่ำหวอดในวรรณพิภพย่อมรู้จักอย่างกว้างขวาง เพราะกวีนิพนธ์ของกวีผู้นี้มิได้จำกัดการตีพิมพ์เฉพาะในภาษาไทยเท่านั้น หากแต่ได้รับการแปลเป็นภาษาต่างประเทศตามภูมิภาคต่างๆ หลายภาษา เช่น ภาษาอังกฤษ ภาษารัสเซีย ภาษาจีน ภาษาฟิลิปปินส์ ฯลฯ

ผลงานของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีความโดดเด่นอย่างยิ่งในด้านการสรรคำมาใช้เพื่อสื่อความหมายในกวีนิพนธ์ เมื่อผลงานรวมกวีนิพนธ์ คำหยาด ได้รับการตีพิมพ์ครั้งแรกใน พ.ศ. 2512 โดยสำนักพิมพ์กรุงสยาม ในคราวนั้นเสถียร จันทิมาธร ได้กล่าวชื่นชมเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ไว้ในคำนำความว่า “ไม่มีใครปฏิเสธได้ว่าเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มีความสามารถเหนือถ้อยคำ เขาหยิบเอาคำเพราะเพราะที่กระจายอยู่ที่นั่นบ้างที่นั่นบ้างมาสอดประสานเข้ากับงานของเขาได้อย่างบรรสมกลมกลืน” ความสามารถอันโดดเด่นในการเลือกใช้คำที่เหมาะสมในที่อันเหมาะสมนับเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้รับการเรียกขานว่าเป็น “กวี” อรุณ เวชสุวรรณ และบึงอร เวชสุวรรณ (2543, น. 9) ระบุว่า “การเป็นกวีสักคนนั้นไม่ใช่เป็นกันง่ายๆ ต้องมีพรสวรรค์ เป็นคนมีอารมณ์สุนทรีย์ มีความรู้ทางภาษาที่เขียนกวีนั้นๆ ในระดับสูง เป็นคนใฝ่รู้ สำหรับในเมืองไทยแล้วการเป็นกวีระดับชาติไม่ใช่เป็นเรื่องง่ายเลย” ดังนั้น การที่เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้รับการยกย่องเป็นศิลปินแห่งชาติจึงไม่ใช่เรื่องบังเอิญ หากแต่กวีนิพนธ์ของเขานั้นมีการใช้คำที่โดดเด่นล้ำสมัยอย่างยิ่งเมื่อนับย้อนไปกว่า 3 ทศวรรษ

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ได้ประกาศอุดมคติของงานอันสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติสำคัญของกวีไว้ในเพลงขลุ่ยผิว บทที่ 25 ปรากฏความตอนหนึ่งว่า

กวี
คือหน้าที่ของดอกไม้ใกล้จะผลิ
คือความใฝ่ความฝันอันเริ่มริ
ความซ่านของนายช่างผู้สร้างคำ
คือภาษาที่สองของความรู้สึก
คือความลึกของอารมณ์ที่ปมร่ำ
คือชีวิตชีวาของสังขารธรรม
คือความจำรำลึกผืนภินาน

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2527, น. 52)

จากบทกลอนข้างต้น จะเห็นได้ว่าคุณสมบัติหนึ่งที่สำคัญยิ่งของกวีคือการเลือกใช้คำอย่างเชี่ยวชาญเพื่อสื่อความหมายและอารมณ์ความรู้สึก เปรียบดัง “นายช่าง” ที่เจียรไนถ้อยคำอย่างงดงาม คุณสมบัติดังกล่าวนี้ได้รับการเน้นย้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อเขาได้รับเชิญให้บรรยายเรื่อง “ภาษาภาพยนตร์กลอน” ในงานสัมมนาคนวรรณกรรมจัดโดยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ 7-8 เมษายน 2527 ความว่า “เราต้องมีความเห็นเป็นอิสระมีเสรี หรือมีเสรีภาพทางความรู้สึกของเรา ก่อน และเมื่อเราเขียนออกมาแล้วได้อย่างใจเราหรือไม่ ถ้ายอารมณ์ความรู้สึกของ

เรามาหรือไม่ คำที่เราใช้มันรวมความรู้สึกของเราหมดไหม นี่จะทำให้กาพย์กลอนเรามีชีวิต หากเราไม่ผ่านขั้นตอนนี้ กาพย์กลอนเราก็จะมีลักษณะเสแสร้ง มีลักษณะแข็งกระด้าง” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2541, น. 221) ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวได้ว่าการเลือกใช้ถ้อยคำเพื่อการประพันธ์นับเป็นเจตนา หรือความมุ่งหมายของกวีในฐานะผู้ส่งสารที่ปรารถนาถ่ายทอดความหมายแก่ผู้รับสาร ทั้งนี้ “สาร” ที่ปรากฏมิได้จำกัดเพียงเนื้อหาเท่านั้น แต่รวมถึง “จินตภาพ” และ “อารมณ์สะท้อนใจ” ด้วย

กล่าวได้ว่าการสร้างสรรค์กวีนิพนธ์ในมุมมองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นับว่า “คำ” เป็นองค์ประกอบสำคัญที่กวีจำเป็นต้องพิถีพิถันและละเอียดละไมในการเลือกใช้ให้เหมาะสม อีกทั้งเป็นหน้าที่ของกวีที่จะเฝ้ารู้และศึกษาสะสมคำต่างๆ ให้ได้มากที่สุด ทั้งนี้เพราะ “บทกวีนั้นจำเป็นต้องใช้คำอันจำกัดไปสื่อจินตนาการอันไม่จำกัด” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2550, น. 3)

2. ทำเนียบภาษาในกวีนิพนธ์คำหยาตของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์

เจตนาของกวีในการเลือกใช้ “คำ” เพื่อสื่อสารนั้นก่อให้เกิดศัพท์กวี (poetic diction) หมายถึง “ศัพท์และการเรียบเรียงถ้อยคำในบทร้อยกรองที่ต่างไปจากร้อยแก้ว” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 330) ศัพท์กวีนี้ นับเป็นทำเนียบภาษา (register) ประเภทหนึ่งซึ่งอมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2548, น. 8) ระบุว่าคือ “วิธภาษาที่แตกต่างจากวิธภาษาอื่นๆ โดยการใช้ เช่น ใช้ต่างกันตามหน้าที่ สถานการณ์ วัตถุประสงค์ และแวดวงอาชีพ”

การศึกษากวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่ผ่านมามักปรากฏในภาพกว้างกล่าวคือ เป็นการศึกษาผลงานกวีนิพนธ์หลายเล่มรวมกันภายใต้แนวคิดใดแนวคิดหนึ่ง เช่น สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ศึกษาเรื่อง พุทธธรรม ในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ พบว่าในกวีนิพนธ์หลายบทของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ “กวีได้ใช้ศัพท์ทางพุทธศาสนาอย่างชัดเจน แต่มิได้เป็นศัพท์ที่เข้าใจยากสำหรับผู้ผู้อ่านตนเป็นพุทธศาสนิกชน” (สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา, 2544, น. 50)

นอกจากนี้ ธนสิน ชูดินทรานนท์ ศึกษาเรื่อง การสื่อสารอัตลักษณ์ดุริยางค์ในกวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ซึ่งศึกษาผลงานกวีนิพนธ์รวม 27 เล่ม พบว่าสิ่งที่ทำให้เขาแตกต่างจากกวีไทยร่วมสมัยคนอื่น คือ “ทำเนียบภาษาในกวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นทำเนียบภาษาที่เกี่ยวข้องกับดุริยางคศิลป์ไทย โดยนำเสนอผ่านกลวิธีการใช้ภาษาที่หลากหลายจำแนกได้ 2 กลุ่ม 7 กลวิธี” (ธนสิน ชูดินทรานนท์, 2562, น. 54)

จากที่กล่าวมานี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าการศึกษากวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มักเป็นการศึกษากวีนิพนธ์หลายเล่มรวมกัน เพื่อวิเคราะห์เนื้อหา ความคิด ตลอดจนวรรณศิลป์ อย่างไรก็ตาม กวีนิพนธ์คำหยาต ซึ่งตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2512 อันเป็นผลงานรวมบทกวีเล่มแรกของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ นับว่าเป็นผลงานที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่ง แม้ว่าจะเป็นในสมัยเริ่มแรกของกวีที่สะท้อนเนื้อหาความรัก ดังที่ ประมาภรณ์ ลิ้มปิลเสถียร (2539, น. 183) ระบุว่า “คำหยาตเป็นผลงานชิ้นแรกที่มีเนื้อหาส่วนใหญ่เกี่ยวกับความรักฉันทน์หนุ่มสาว ในร้อยกรองแต่ละบทจะเห็นได้ว่าเนาวรัตน์สามารถเลือกสรรถ้อยคำมาพรรณนาอารมณ์ความรักและแสดงอารมณ์ความรู้สึกได้อย่างดีมีคุณค่า หวาน จนความอ่อนหวานนั้นปานจะหยดหยาด การตั้งชื่อเรื่องว่า คำหยาต จึงเป็นการตั้งชื่อเรื่องเพื่อให้สอดคล้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบหลักของเรื่อง” กระนั้นผู้เขียนเห็นว่า คำหยาต มิใช่กวีนิพนธ์ที่ว่าด้วยความอ่อนหวานละเอียดละมุนต่อความรักเท่านั้น หากแต่เป็นน้ำคำที่ชุ่มชื่นชุ่มฉ่ำ

เย็นซึ่งกวีจงจารหยดหยาดเพื่อสื่อสารสารพันความคิดหลายประการให้คงเงยเป็นปัญญาแก่ผู้รับสาร นอกเหนือจากเรื่องความรัก

ด้วยเหตุนี้ในบทความนี้จึงมุ่งอธิบายทำเนียบภาษาซึ่งผู้เขียนเห็นว่ากวีจงใจใช้อย่างผสมผสานเพื่อสื่อสารความคิดนานาประการ ซึ่งมีได้จำกัดเพียงทำเนียบใดทำเนียบหนึ่งในกวีนิพนธ์แต่ละบท หากแต่ประสมกันอย่างหลากหลายเพื่อสื่อความหมาย จินตภาพ และอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านอย่างลึกซึ้ง อีกทั้งการศึกษาคำหยาต อันเป็นปฐมบทกวีนิพนธ์รวมเล่ม น่าจะสะท้อนให้เห็นความคิดริเริ่มทางภาษาของกวีอันมีอิทธิพลต่อผลงานเล่มอื่นๆ ต่อมาอีกด้วย ทั้งนี้ผู้เขียนได้จำแนกทำเนียบภาษาที่ปรากฏในคำหยาตออกเป็นทำเนียบต่างๆ ได้แก่ ราชศัพท์ ศัพท์สังคิต ศัพท์พุทธศาสนา ศัพท์สถาปัตยกรรมไทย ศัพท์อัญมณี ดังนี้

2.1 ราชศัพท์

ราชศัพท์ เป็นทำเนียบภาษาประเภทหนึ่งหมายถึง “ถ้อยคำภาษาที่ผู้ทำราชการพึงศึกษาจดจำไว้ใช้ให้ถูกในการกราบบังคมทูลพระกรุณา ในการเขียนหนังสือและแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน จะกล่าวถึงสิ่งใดก็ใช้ถ้อยคำให้สมควร ไม่ให้พลาดจากแบบแผนเยี่ยงอย่างที่มีมาแต่ก่อน” (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2537, น. 1) นิยามข้างต้นของพระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร) สะท้อนให้เห็นว่าราชศัพท์เป็นเรื่องของความเหมาะสม เป็นการเลือกใช้คำให้เหมาะสมกับบุคคลและบริบท โดยพิจารณาจากแบบแผนที่ปรากฏมาแต่โบราณเป็นแนวปฏิบัติเทียบเคียง ทั้งนี้มีได้จำกัดเฉพาะการใช้เพื่อสื่อสารกับพระราชวงศ์เท่านั้น

ในคำหยาต พบการใช้ราชศัพท์ในหลายบทด้วยกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของประณามพจน์ อาทิ บทมหาราชฯ เป็นต้น ปรากฏความตอนหนึ่งว่า

องค์ภูมิพลพระมหาราช	นฤนาทนิรติศรีย
โอมศรีพระตรีตนตรัย	อดิเรกวราภรณ์
	(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 3)

วสันตดิถีลภกันท์บทนี้กวีกล่าวถึงพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ดังปรากฏชื่อของพระองค์ในวรรคแรกว่า “องค์ภูมิพลพระมหาราช” ดังนั้นจึงเป็นที่ทราบชัดเจนว่าเนื้อความนั้นกวีกล่าวถึงพระมหากษัตริย์ อย่างไรก็ตามราชศัพท์อันน่าสังเกต ได้แก่ คำว่า “อดิเรก” หมายถึง “คำถวายพระพรเป็นพิเศษเฉพาะแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินี” (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2537, น. 92) ดังนั้นการที่กวีเลือกใช้คำว่า “อดิเรก” จึงเป็นความตั้งใจของกวี แสดงให้เห็นถึงภูมิรู้ในด้านความหมายและการใช้คำของกวีที่สอดคล้องเหมาะสมกับผู้ที่กวีกล่าวถึง กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ นอกจากเป็นผู้ที่จะ “ถวายอดิเรก” หาได้เป็นบุคคลใดก็ได้ หากแต่ต้องเป็นพระสงฆ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ หรือ พระราชาคณะผู้เป็นประธานในพิธีเท่านั้นจึงจะสามารถกระทำได้ ดังนั้นกวีในฐานะสามัญชนจึงมีอาจ “ถวายอดิเรก” แก่พระมหากษัตริย์ได้ ด้วยเหตุนี้กวีจึงมอบนามต่อ “พระรัตนตรัย” อันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นผู้ถวายอดิเรกแก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ แทนตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความละเอียดลออของการเลือกใช้คำของกวีได้อย่างแยบคาย

อีกตัวอย่างหนึ่งของการใช้ราชาศัพท์ในกวีนิพนธ์คำหยาต ปรากฏในบท ส มหาราชนี ความตอนหนึ่งว่า

เพ็ญโสมพิศแสงฟ้าย
โคมคู่ภูบดี

โคม ๖ เทิดทวยธเรศตรี
ถิรพัทธ์พร้อมเลงวาว
(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 4)

กวีนิพนธ์บทนี้กวีพรรณนาเปรียบเทียบความงดงามของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ว่าแสงของดวงจันทร์ในคืนเดือนเพ็ญที่ว่างามแล้วก็มีอาจเปรียบเทียบกับพระสิริโฉมอันงดงามของพระองค์ได้ บทกวีนี้มีใช้บทสนทนาที่กวีกล่าวต่อสมเด็จพระนางเจ้าฯ โดยตรง หากแต่เป็นอาศิรวาทที่กวีกล่าวสดุดีพระองค์ให้ผู้อ่านซึ่งเป็นบุคคลทั่วไปเกิดจินตภาพ จะเห็นได้ว่ากวีเลือกใช้คำว่า “๖” ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 3 แทนคำว่า ท่าน หรือ เธอ ที่สำคัญการเลือกใช้คำว่า “๖” สะท้อนให้เห็นถึงความจงใจเลือกใช้คำเหมาะสมแก่บุคคลและบริบท เพราะคำว่า “๖” นั้น เป็นคำที่ใช้เฉพาะใน “คำประพันธ์ แทนบุคคลพระมหากษัตริย์ หรือเจ้านายชั้นสูง” (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2537, น. 23) มิใช่คำที่ปรากฏในร้อยแก้วหรือบทสนทนาทั่วไป ดังนั้นการใช้คำว่า “๖” จึงมีเพียงแสดงถึงบุคคลที่ 3 ที่ได้รับการกล่าวถึง หากแต่ให้รายละเอียดสถานภาพของบุคคล ผนวกกับความยกย่องเทิดทูนที่กวีมีต่อบุคคลผู้นั้นควบคู่กันด้วย

2.2 ศัพท์สังคิต

ศัพท์สังคิต หมายถึง “คำศัพท์ที่เกี่ยวกับการดนตรี การขับร้อง และการบรรเลง” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 4) การใช้ศัพท์สังคิตของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ปรากฏอย่างโดดเด่นอยู่หลายบทในคำหยาต ซึ่งปรากฏหลายลักษณะ เช่น ศัพท์อันเกี่ยวข้องกับเทคนิคการบรรเลงเครื่องดนตรี ศัพท์อันเกี่ยวข้องกับส่วนประกอบของเครื่องดนตรี ฯลฯ ทั้งนี้ ธนสิน ชุตินทรานนท์ (2562, น. 64) ได้สรุปไว้ว่า “เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีที่นับว่าสามารถใช้ศัพท์สังคิตได้กว้างขวางและถูกต้อง อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงความรอบรู้ในด้านทฤษฎีและทักษะปฏิบัติทางดนตรีไทยด้วย” ผู้เขียนพบว่าในคำหยาต มีบทกวีที่ปรากฏการใช้ศัพท์สังคิตสอดคล้องกับข้อสรุปข้างต้น อาทิ บทพญาโศก เป็นต้น ความว่า

ทอดคันสีเถระทีกะอิกสะอื่น
ทุกช่วงชักเชื่อดใจไล่ลีลา

พอดชื่นซำก็โซยให้โหยหา
ทั้งปวดปรำพร่าล้วนี่วประพรม
(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 190)

บทกลอนข้างต้นพบศัพท์สังคิตถึง 6 คำในบทเดียว กล่าวคือ ในวรรคสดับปรากฏศัพท์สังคิตคำว่า “คันสี” และ “สะอิก” ในวรรครองปรากฏคำว่า “ไล่” และคำว่า “ลีลา” ส่วนวรรคส่งปรากฏคำว่า “ประ” และ “พรม” สังเกตได้ว่าศัพท์สังคิตที่กวีเลือกใช้มิได้สะท้อนให้เห็นว่าเป็นเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสีเท่านั้น หากแต่ศัพท์สังคิตยังชี้ชัดว่าเป็นซอสามสายอีกด้วย เมื่อพิจารณาศัพท์สังคิตทีละคำจะพบความหมายดังนี้

คันสี หรือคันชัก หมายถึง “เครื่องมือสำหรับสีซอดัง ซอสามสาย และซออู้” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 31) นอกจากนี้คำว่า คันชัก ยังมีอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง “ชื่อเรียกวิธีการใช้คันชักเวลาสีซอ ทั้งนี้ซอสามสายอาจใช้คันชักพิเศษ อาทิ คันชักสะอิก คือ การชักคันชักสีให้สั้นๆ เข้าเหมือนเสียงสะอิกสะอื่น เป็นคันชักที่ใช้ใน

เพลงที่มีอารมณ์โศก เช่น เพลงพญาโศก” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 32) ดังนั้นคำว่า “สะอึก” ที่ปรากฏในบทนี้นอกจากจะแสดงอารมณ์สะท้อนใจแล้ว ยังบ่งบอกด้วยว่าเครื่องดนตรีที่กำลังบรรเลงอยู่นั้นเป็นซอสามสาย เพราะกวีเลือกใช้ “คันชักสะอึก” เพื่อแทนอาการสะอึกสะอื้น ยิ่งไปกว่านั้นยังสะท้อนให้เห็นถึงอัจฉริยภาพทางดนตรีของกวีในด้านความรู้ความเข้าใจธรรมชาติของเครื่องดนตรีไทยอีกด้วย การที่กวีเลือกใช้ซอสามสายในที่นี้ เพราะซอสามสายนับว่าเป็นเครื่องดนตรีที่มีความแนบเนียนกับเสียงของมนุษย์มากที่สุด ดังจะพบได้ว่าซอสามสายมีหน้าที่หลักในการสืคล่องระหว่างที่นักร้องกำลังร้องเพลง ดังนั้นการที่กวีเลือกใช้ซอสามสายโดยบรรเลงผ่านคันชักสะอึกจึงนับว่าเป็นการเปรียบเทียบอาการโศกเศร้าของมนุษย์ที่สะท้อนผ่านการสะอึกสะอื้นได้เป็นรูปธรรมยิ่ง

ส่วนคำว่า “ไล่” นับเป็นศัพท์สัทคติที่แม้จะมีใช้คำทางการ หากแต่ชาวดนตรีไทยจะคุ้นเคยกับคำว่า “ไล่” ในความหมายว่า “การฝึกฝนให้เร็ว ให้คล่อง ให้ชัด” ส่วนคำว่า “ลีลา” หมายถึง “ส่วนสัดและลักษณะการเคลื่อนไหวของการดำเนินทำนองและลำนํ้าที่ดำเนินไปในลักษณะต่างๆ จะสังเกตได้จากเสียงสูง-ต่ำ สั้น-ยาว หนัก-เบา ที่ผู้แต่งหรือผู้บรรเลงได้ประดิษฐ์เรียบเรียงขึ้น” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 146) ดังนั้นการใช้คำว่า “ไล่ลีลา” ในที่นี้จึงถ่ายทอดความเป็นนามธรรมของเสียงให้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน ซึ่งเสียงที่กวีถ่ายทอดผ่านตัวอักษรนั้นเป็นเสียงของซอสามสายที่มี “สูง-ต่ำ สั้น-ยาว หนัก-เบา” อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นความชำนาญของผู้บรรเลงอีกด้วย เพราะการที่จะทำให้เสียงอันแตกต่างเหล่านั้นบังเกิดขึ้นได้ ผู้บรรเลงต้องผ่าน “การฝึกฝนให้เร็ว ให้คล่อง ให้ชัด” มาแล้ว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความเป็นดุริยิกวีของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่รอบรู้ทั้งศัพท์สัทคติในระดับทางการและภาษาปากของชาวดนตรีไทยอีกด้วย

เมื่อพิจารณาศัพท์สัทคติอีกสองคำ กล่าวคือ “ประ” หมายถึง “วิธีปฏิบัติให้เกิดเสียงอย่างหนึ่งของเครื่องดนตรีประเภทที่ใช้นิ้วบังคับเสียงสูงต่ำ เช่น ซอ เมื่อทำนองเพลงตอนนั้นเป็นเสียงยาว โดยใช้กลางนิ้วแตะเร็วๆ ก็จะเป็นเสียงที่สูงขึ้นไปสลับกับเสียงเดิมอย่างถี่ๆ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 91) ในขณะที่ “พรม” หมายถึง “วิธีปฏิบัติให้เกิดเสียงอย่างหนึ่งของเครื่องดนตรีประเภทที่ใช้นิ้วบังคับเสียงสูงต่ำ เช่น ซอ เมื่อต้องการให้ทำนองเพลงตอนนั้นมีเสียงพลิ้วและสั่นระรัว เพื่อให้เกิดความไพเราะ จึงใช้ปลายนิ้วแตะเร็วๆ ก็จะเป็นเสียงสูงขึ้นสลับกับเสียงเดิมอย่างถี่ๆ และจบลงด้วยเสียงเดิม เสียงที่เกิดจากการพรมนั้นละเอียดและนานกว่าเสียงที่เกิดจากการประ” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2545, น. 105)

จากที่กล่าวมานี้สามารถจำแนกระดับความเข้าใจได้ 2 ระดับ กล่าวคือ ระดับแรกหากผู้รับสารเป็นนักดนตรีไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้มีเครื่องมือเอก คือ ซอ ย่อมเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นภาพ และได้ยินเสียงของเครื่องดนตรีที่เกิดขึ้นอย่างละเอียดได้ทันที พร้อมทั้งยังเข้าใจความแตกต่างระหว่างประกับพรมด้วย นำไปสู่จินตภาพและสัมผัสถึงท่วงทำนองที่เกิดขึ้นตามที่กวีกล่าวถึงได้เป็นรูปธรรม ระดับที่สองในกรณีที่ผู้รับสารมิใช่นักดนตรีไทยก็มิได้จำกัดความหมายและการรับรู้ของผู้รับสารแต่อย่างใด เนื่องจากศัพท์สัทคติทั้งสองคำอันเป็นคำที่อาจไม่คุ้นหูผู้รับสารนั้น ย่อมสะท้อนความผิดปกติของเสียงดนตรีที่เกิดขึ้น เสียงที่ผิดปกติในการรับรู้ของผู้รับสารนั้นนำไปสู่การเชื่อมโยงสภาวะทางอารมณ์ที่มีสภาวะปกติซึ่งนับว่าเป็นความมุ่งหมายที่กวีต้องการถ่ายทอดเช่นเดียวกัน ดังนั้นการตั้งใจใช้ศัพท์สัทคติ “ประ” “พรม” จึงสนับสนุนเสียง “สะอึกสะอื้น” ที่กวีกล่าวไว้ในวรรคสัดได้ชัดเจน ยิ่งไปกว่านั้นสำหรับผู้รับสารทั่วไป คำว่า “ประ” กับ “พรม” ยังอาจฉายภาพคล้ายการ “ประ” “พรม” น้ำด้วยนิ้ว ซึ่งต้องอาศัยการควบคุมกำลังและบังคับนิ้วมิให้น้ำนั้นกระเซ็นแรงจนเกินควร ซึ่งก็สอดคล้องกับลักษณะการ “ประ” “พรม” นิ้วลงบนสายซอที่ผู้บรรเลงต้องควบคุมกำลังและบังคับนิ้วรักษาระยะความถี่ห่างด้วยเช่นเดียวกัน

2.3 ศัพทพุทธศาสนา

เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เป็นกวีที่มีความสนใจในพุทธศาสนาและศึกษาอย่างลึกซึ้งทั้งจากการอ่านและการบวชเรียนเพื่อทดลองปฏิบัติธรรม เมื่อครั้งบวชนั้นได้เดินทางไปปฏิบัติธรรม ณ สวนโมกขพลาราม หรือวัดธารน้ำไหล จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งก่อตั้งโดยพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ) ดังนั้นเมื่อศึกษากวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ย่อมปรากฏภูมิรู้และภูมิธรรมของกวีที่ดื่มด่ำในพุทธธรรมอย่างสม่ำเสมอ เช่น การตั้งชื่อหนังสือกวีนิพนธ์เล่มหนึ่งว่า *แผ้วผ่านธารน้ำไหล* ซึ่งก็ได้รับอิทธิพลจากชื่อวัดธารน้ำไหลที่ตนเคยไปจำวัดศึกษาเล่าเรียนเมื่อครั้งบวชเป็นภิกษุ อรุณ เวชสุวรรณ และบังอร เวชสุวรรณ (2543, น. 47) ระบุว่า “ถ้าอ่านงานของเนาวรัตน์จะเห็นได้ว่าเขาศึกษาหนังสือทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากถึงขั้นแตกฉาน หรือพูดสุดทีเดียว”

ในหนังสือรวมกวีนิพนธ์คำหายาด ปรากฏบทกวีหลายบทที่มีเนื้อหาสัมพันธ์กับพุทธธรรมโดยตรง ซึ่งเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ เลือกใช้ศัพท์ทางพระพุทธศาสนามาประสมเรียงร้อยเป็นบทกวี อาทิ บทความว่าง เป็นต้น

พิมพ์ร่างฟางรูปปั้น	เป็นปฐม
หลอมแหล่งแอ่งอารมณ์	หลอร่อน
สัมผัสโลกชินชม	ฉประสาท
อายตนะยึดตรึงต่อน	แต่งตั้งเป็นตน
ตายลตาย่อมตั้ง	ตรึงตรา
โสดสดับรับภาษา	ทราบสิ้น
หวนกลิ่นเนื่องกลิ่นนา	สาสุต เกษมแฮ
ลิ้นรับรสลิ้น	รสลิ้มชิมลอง
พ้องสรรพสัมผัสเนื้อ	ผิวหนัง
กายกระทบกายผึ่ง	ไผ่แผ้ว
ใจประจุใจซัง	ใจชอบ
ใจเกลียดใจรักเร้า	รับแจ้งแปลงจริง

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 101-102)

จากตัวอย่างบางส่วนของบทความว่างข้างต้นพบศัพท์ทางพุทธศาสนาหลายคำด้วยกัน คำว่า “อายตนะ” นับเป็นคำสำคัญ หมายถึง “ที่ต่อกันให้เกิดความรู้ แตนเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ หรือแหล่งที่มาของความรู้” (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2549, น. 36) ซึ่งประกอบด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อวัยวะต่างๆ เหล่านี้ล้วนเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมภายนอก 6 ประการเป็นคู่กัน อันเรียกอีกอย่างว่า “อารมณ์” แปลว่า “สิ่งอันเป็นที่สำหรับจิตมาหน่วงอยู่ หรือสิ่งสำหรับยึดหน่วงของจิต” (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2549, น. 36) ประกอบด้วยรูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่ตมกาย และสิ่งที่ใจนึก ดังนั้นเมื่ออายตนะเชื่อมต่อกับอารมณ์แล้ว ย่อมนำไปสู่การเกิด “วิญญาณ” ในที่สุด ซึ่งวิญญาณนั้นก็แบ่งเป็น 6 อย่างเท่ากับคู่ข้างต้น กล่าวคือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สิ่งตมกาย และการรู้อารมณ์ในใจ อย่างไรก็ตามเมื่ออายตนะได้รวมกับอารมณ์และวิญญาณจะก่อให้เกิด “ผัสสะ” อันหมายถึง “การกระทบ หรือการรับรู้” (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2549, น. 37) ซึ่งก็จำแนกไปตามอายตนะต่างๆ กระทั่งครบจำนวน 6 ประการ ซึ่งจะก่อให้เกิด “เวทนา” แปลว่า “การเสวยอารมณ์หรือการ

เสพรสอารมณ์” (ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2549, น. 38) ในที่สุด หรืออาจกล่าวอีกอย่างได้ว่า คือ ความรู้สึกต่ออารมณ์ที่รับรู้เข้ามา ซึ่งจำแนกได้ 6 ประการเท่าจำนวนอายตนะเช่นกัน โดย “เวทนา” แบ่งระดับคุณภาพได้ 3 ระดับ คือ สุข ทุกข์ และอทุกขมสุข หรือเรื่อย ๆ เจ็บ ๆ โดยสามารถสรุปเป็นแผนผังการเกิดเวทนาให้เข้าใจง่ายได้ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{อายตนะ} + \text{อารมณ์} + \text{วิญญาณ} &= \text{ผัสสะ} \rightarrow \text{เวทนา} \\ (\text{ทางรับรู้}) + (\text{สิ่งที่ถูกรู้}) + (\text{ความรู้}) &= (\text{การรับรู้}) \rightarrow (\text{ความรู้สึกต่ออารมณ์}) \end{aligned}$$

(ประพจน์ อัครวิรุฬหการ, 2549, น. 38)

ผู้เขียนบรรยายโดยละเอียดข้างต้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันของศัพท์ทางพุทธศาสนาซึ่งเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ตั้งใจเรียงร้อยเข้าด้วยกันอย่างสามัญ เมื่อพิจารณาดูในโคลงข้างต้นจะเห็นว่ากวีใช้คำว่า “อายตนะ” ซึ่งเป็นคำใหญ่อันนำมาซึ่ง “อารมณ์” ไม่ว่าจะเป็น “รูป” อันเกิดจาก “ตา” การ “รับภาษา” อันเกิดจาก “โสต” รวมไปถึง “กลิ่น” อันเกิดจากการ “สูด” ของจมูก “รส” อันเกิดจาก “ลิ้น” อีกทั้ง “เนื้อ” “ผิวหนัง” อันเกิดจากการ “สัมผัส” และ “ชอบ” หรือ “เกลียด” อันเกิดจาก “ใจ” สังเกตได้ว่าคำข้างต้นปรากฏเป็นคู่ของ “อายตนะ-อารมณ์” ครบสมบูรณ์ทั้ง 6 คู่ ทั้งนี้เมื่อ “จิตปรุงคิดเป็นทาส ทวารหก ยึดมั่นสัญญาชี้ ช่วยสร้างสังขาร” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 102) ย่อมทำให้จิตหลงเป็นทาสของ “อายตนะ” และ “อารมณ์” ทั้งนี้ สุกิจรา จงสถิตย์วัฒนา (2544, น. 49) สรุปว่า “ในบทความว่าง กวีพยายามอธิบายขบวนการของการสร้างสังขารในพุทธศาสนา คือ อธิบายให้เข้าใจว่าความรู้สึกว่าเป็นตัวเป็นตนนั้น แท้จริงเกิดจากการกระทบของอายตนะภายใน (อายตนะ, ผู้เขียน) กับภายนอก (อารมณ์, ผู้เขียน) หาได้เป็นเพราะมนุษย์มีตัวตนที่แท้จริงไม่”

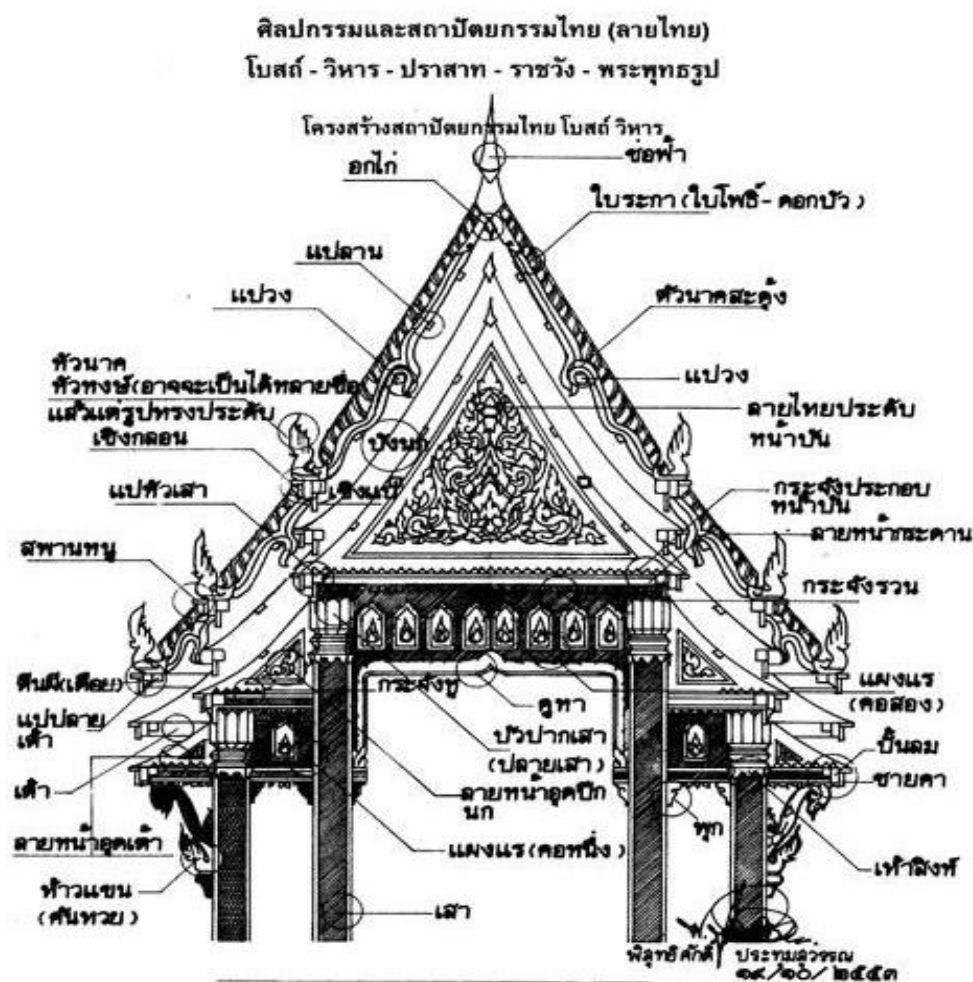
จากโคลงที่ยกมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงความรู้กว้างและรู้ลึกด้านพุทธศาสนาของกวี อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นถึงหน้าที่ของบทกวีที่ใช้เพื่อเผยแผ่พุทธธรรมแก่ผู้อ่านอีกด้วย ชุดศัพท์ทางพุทธศาสนาที่กวียกมานั้นส่วนใหญ่ล้วนเป็นคำที่คุ้นหูคุ้นตาผู้รับสารซึ่งเข้าใจได้ง่าย กระนั้นหากผู้รับสารที่ยังมิเข้าใจความหมายก็นับว่าบทกวีจะช่วยกระตุ้นให้ผู้รับสารใฝ่รู้ในทางธรรมเพื่อหาคำตอบต่อไป ซึ่งล้วนยังประโยชน์แก่ผู้รับสารทุกกรณี

2.4 ศัพท์สถาปัตยกรรมไทย

ความช่างสังเกตเป็นคุณสมบัติหนึ่งของกวี และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งที่กวีพึงให้ความสำคัญสำหรับการนำเสนอ ดังที่เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กล่าวไว้ถึงหลักการประการหนึ่งของการแต่งบทกวีว่า “เราต้องคำนึงถึงว่ามันเป็นอย่างไร เราจะพูดเรื่องนี้ในขอบเขตไหน สถานการณ์หรือความเป็นไปในปัจจุบัน หรือสิ่งแวดล้อมที่มันมีอยู่เป็นอย่างไร” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2541, น. 226) บทกวีรุ่มอารามในคำหยาด เป็นตัวอย่างหนึ่งที่สะท้อนการให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ อีกทั้งยังแสดงให้เห็นการเลือกใช้ศัพท์สถาปัตยกรรมไทย เมื่อกล่าวชื่นชมสถาปัตยกรรมไทยในพระบรมมหาราชวัง อันเป็นเอกลักษณ์ของศิลปวัฒนธรรมไทยด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

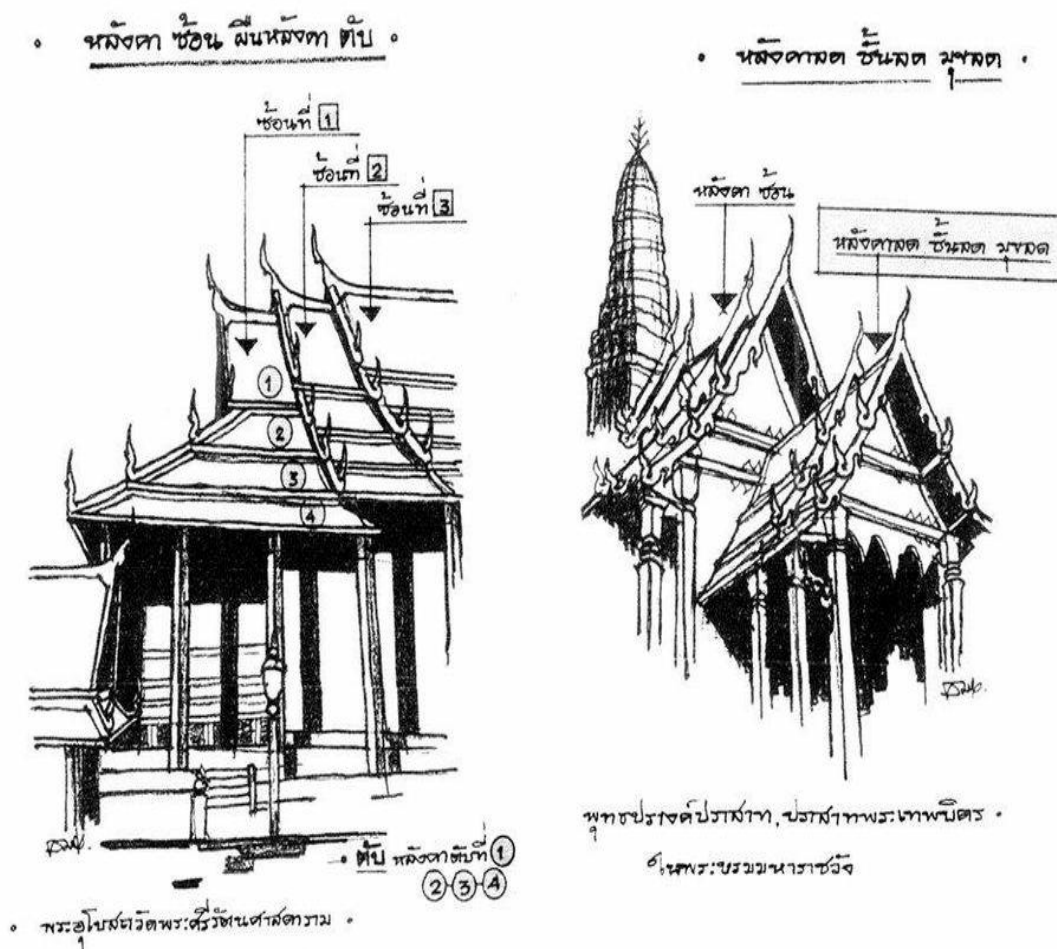
พระปรารภราชรายระดับระยับหล้า
 เร่งจับตาจับใจในความงาม
 งอนประจงแจ่มเครื่องเรืองอร่าม
 กริดกรายตามใบระกาทุกหน้าบัน
 (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 132)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นได้ว่าปรากฏศัพท์สถาปัตยกรรมไทยหลายคำ ได้แก่ “ซ้อฟ้า” “ปรางค์” “มุขลด” “มุขเด็จ” “หางหงส์” “นาคสะดุ้ง” “โบริกา” และ “หนานบัน” ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นองค์ประกอบที่กวีพยายามสร้างจินตภาพให้เกิดขึ้นแก่ผู้รับสาร ทั้งนี้ผู้เขียนขอยกภาพเพื่อขยายความศัพท์บางคำเป็นรูปธรรมดังนี้

เขียนแบบโดย พิศุทธิศักดิ์ (พิชิตชัย) ประทุมสุวรรณ ๑๙/๑๐/๒๕๕๓
 Drawn by Phisutthisak Pratoomsuwan 19/10/2010

ภาพที่ 1. โครงสร้างสถาปัตยกรรมไทย โบสถ์วิหาร
(พิสุทธิศักดิ์ ประทุมสุวรรณ, 2561)

ภาพที่ 2. หลังคาในสถาปัตยกรรมไทย
(พิสุทธิศักดิ์ ประทุมสุวรรณ, 2561)

จากภาพข้างต้นแสดงตำแหน่งต่างๆ ขององค์ประกอบที่กวีระบุตามโครงสร้างสถาปัตยกรรมไทยได้ใกล้เคียงกับบทกวี ยกเว้นมุขเด็จซึ่งปรัชญา ปานเกตุ (2558, น. 577) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คือ “มุขที่ยื่นออกมาจากหน้ามุขใหญ่ หรือมุขโถงที่ยื่นออกมาจากหน้าอาคาร เป็นที่สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จออกให้ขุนนางเฝ้า” ดังที่ปรากฏตัวอย่าง ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

การเลือกใช้ศัพท์สถาปัตยกรรมไทยข้างต้นนับเป็นความตั้งใจของกวีที่มุ่งพรรณนาความงดงามของภาพที่ปรากฏเบื้องหน้าออกมาผ่านตัวอักษรเป็นบทกวีอันให้รายละเอียดลึกซึ้งคมคาย อีกทั้งยังเป็นภาพสะท้อนความภาคภูมิใจของกวีในฐานะชาวไทยที่ได้ฟังฟังพระบรมโพธิสมภารของพระมหากษัตริย์ราชเจ้าผู้ดำรงสรรค์ศิลปวัฒนธรรมอันวิจิตรบรรจงนี้ ดังความสรุปในตอนเปิดเรื่องที่ว่า

เมืองสยามงามเหมือนเลื่อนลอยฟ้า พระปราสาทปราสาทแก้วแวววอด
เกิดแต่เพรงพระบรมโพธิสมภาร ปิตุสถานดิสุขปลุกศรัทธา
(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 132)

2.5 ศัพท์อัญมณี

“เพชรดีมีแดง เขียวใสแสงมรกต เหลืองใสสดบุษราคัม แดงแก่กำโกเมนเอก สีหมอกเมฆนิลภาพ มุกดาหารหมอกมัว แดงสลัวเพทาย สว่างไสวไพฑูรย์” ข้อความคล้องจองที่ยกมาข้างต้นจากตำราพรตน์นี้ มักเป็นบทท่องติดปากของคนไทยมาแต่โบราณ เนื้อความบรรยายถึงสีอันเป็นลักษณะเด่นของอัญมณีแต่ละชนิด ซึ่งเรียกรวมว่าพรตน์ นวรัตน์ หรือเนาวรัตน์ ดังที่ปรัชญา ปานเกตุ (2558, น. 408) ได้ให้นิยามไว้ว่าหมายถึง

แก้ว 9 อย่าง คือ 1. เพชร-สีใสตั้งสีน้ำใสบริสุทธิ์ 2. ทับทิม-สีแดงอ่อนดัง สีเมล็ดทับทิมสุก หรือสีแดงสดเหมือนสีดอกบัว (ปัทมราช) 3. มรกต-สีเขียวดัง สีปีกแมลงทับ 4. บุษราคัม-สีเหลืองเลื่อมดังสีวงแหวนพลาสติก 5. โกเมน-สีแดงกำดำมีสีดำและสีแดงเจือแกมกัน 6. นิล-สีเขียวแกมม่วงดังสีดอกอัญชัน หรือดอกสามหาว 7. มุกดาหาร-สีขาวดังไข่มุกอันเลื่อมพราย 8. เพทาย-สีแดง สลัวดังมีสีแดงและสีขาวหรือเหลืองเจือแกมกัน 9. ไพฑูรย์-สีเหลืองเลื่อมพราย ดังสีสนิมของพรรณบุปผชาติทั้งปวง

ศัพท์อัญมณีข้างต้นได้รับการนำมาร้อยเรียงอย่างบรรจงในบทกวีพรตน์ที่ปรากฏในคำหยาต ดังความตอนหนึ่งว่า

สว่างไสวไพฑูรย์ประยูรศ	งามหมดจดประจักษ์ร้อยเป็นสร้อยสาว
แก้วเพทายทวยชื่อนว่ายินยาว	เสน่ห์น้าวสนิทกัณเมื่อวันเจอ
มุกดาหารหมอกมัวกล้วนหมอง	น้ำตานองแห่งพิที่ผิดพลอ
นิลภาพประกายวรรณผันละเมอ	น้ำตาเอ่ออ้อมแก้มแล้วแยมยืม
แก้วโกเมนเขม้นเหมือนเจ้าเลือนหมาง	คลากระคองคั่นเขมยืมเอยมยืม
บุษราคัมรับกลีบทับทิม	เหมือนเมื่อชิมขึ้นจากกลีบปากงาม
มรกตสดสุกไปทุกสิ่ง	ประจักษ์จริงห้ามใจเกินใจห้าม
เพชรรัตน์รักอยู่ทุกยาม	ให้สมนามนพรตน์ฉัตรชีวี

(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 144-145)

บทกลอนข้างต้นเห็นได้ชัดว่ากวีพรรณนาถึงพรตน์โดยผูกสัมพันธ์คุณลักษณะของอัญมณีกับความรู้สึกของชายที่มีต่อหญิงอันเป็นที่รัก บทกลอนข้างต้นนับว่าเป็นบทนารีปราโมทย์ที่งดงามยิ่ง เพราะกวีหาได้เพียงกล่าวถึงความงดงามอันตรึงตาตรึงใจของอัญมณีเท่านั้น หากแต่เปรียบเทียบกับความงดงามอันตราตรึงในความรู้สึกและความทรงจำที่มีต่อสตรีผู้เป็นที่รัก ด้วยเหตุนี้สร้อยเครื่องประดับชนิดคล้องเจียวกว่าที่ประดับประดาด้วยนพรัตน์นี้จึงเปรียบเสมือนสื่อแทนใจที่กวีมุ่งหมายให้ “พระขวัญเอยอย่าเลยไร้ความไยดี ผาสร้อยนี้ถนอมไว้กับใจเธอ” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 145)

ศัพท์ประเภทต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นอันประกอบด้วยราชาศัพท์ ศัพท์สังคิต ศัพท์พุทธศาสนา ศัพท์สถาปัตยกรรม และศัพท์อัญมณี นับเป็นทำเนียบภาษาอันหลากหลายที่กวีตั้งใจเลือกสรรเพื่อสื่อความหมายในบทกวีบทใดบทหนึ่งอย่างมีเอกภาพ ช่วยสื่อสารความคิด ส่งเสริมจินตภาพ และเสกสร้างอารมณ์สะท้อนใจให้เกิดแก่ผู้รับสาร อีกทั้งยังเป็นประจักษ์พยานแน่นยำให้เห็นว่า “คำ” มีบทบาทและมีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับการสร้างสรรค์บทกวี

การเลือกสรรทำเนียบภาษาได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาที่นำเสนอของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ มิใช่เรื่องบังเอิญ หากแต่เป็นความตั้งใจและการวางแผนการออกแบบสารอย่างมีชั้นเชิงของกวี ทำเนียบภาษาที่ปรากฏนี้เกิดขึ้นจากการสังสมประสบการณ์และสะสม “คลังคำ” ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลายาวนาน อีกทั้งภูมิหลังของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่เคยบวชเรียน การเป็นนักดนตรีไทย ตลอดจนความรักการอ่าน ย่อมหลอมรวมให้เขาเป็นกวีผู้แตกฉานด้านการสรรคำและการเลือกใช้ทำเนียบภาษาที่เหมาะสมในแต่ละบริบทอีกด้วย กระนั้นในหนังสือรวมบทกวีคำหยาด เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ หาได้จำกัดการแสดงอัจฉริยภาพด้านการประพันธ์เฉพาะการเลือกใช้ทำเนียบภาษาเพียงทำเนียบเดียวในบทกวี ทว่าในบทกวีบางบท เขาได้บรรสานทำเนียบภาษาหลายทำเนียบได้อย่างลงตัวอีกด้วย

3. การผสมผสานทำเนียบภาษาในกวีนิพนธ์คำหยาด

“งานกวีของเขา ยังคงมีมนต์ขลังไม่เสื่อมคลายแม้จะผ่านมากกว่าสี่สิบปีแล้วก็ตาม แต่งานของเขายังเป็นที่ตรึงตราตรึงใจของนักอ่านทั่วไป เพราะเหตุที่ว่าเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ใช้ภาษากวีงดงามและอ่อนพลิ้วราวกับมีชีวิตชีวา” (ประสพโชค เย็นแข, 2543, น. 53) ข้อความข้างต้นคงมิใช่การกล่าวเกินจริงแต่อย่างใด เพราะปัจจุบันแม้เวลาจะล่วงเลยกว่าห้าทศวรรษนับแต่คำหยาดตีพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรก ทว่ากวีนิพนธ์เล่มนี้ยังคงได้รับการตีพิมพ์ซ้ำอย่างต่อเนื่อง สะท้อนให้เห็นชัดเจนว่ากวีนิพนธ์เล่มนี้อยู่เหนือกาลเวลาและยังคงทำหน้าที่ “สื่อสาร” แก่ผู้รับสารอยู่เสมอ

องค์ประกอบหนึ่งที่เป็นปัจจัยส่งผลให้กวีนิพนธ์คำหยาดสามารถสื่อสารสู่กลุ่มผู้รับสารอย่างกว้างขวาง ผู้เขียนเห็นว่าเกิดจากความตั้งใจบรรจงบรรสานทำเนียบภาษามากกว่า 1 ทำเนียบในบางบทกวี ทำให้แทนที่บทกวีนั้นจะจำกัดการสื่อสารเพียงกลุ่มผู้รับสารกลุ่มเดียว แต่กลับทำให้ “คำ” กลายเป็น “ตัวร่วม” ที่ขยายสู่กลุ่มผู้รับสารอีกกลุ่มหนึ่งด้วย อาทิ ในบทกวีอันเป็นปฐมบทของกวีนิพนธ์เล่มนี้ กล่าวบทกวีสาธุการ เป็นต้น ดังความตอนหนึ่งว่า

พระเอยพระแก้ว	เลิศแล้วมรดก
ร่มเมืองเรืองยศ	รินรสรรรมา
ชาวไทยทั้งชาติ	กราบบาทบูชา
เชิดตรีรัตน	พาศรีสู่ทรง
ขวัญเอยขวัญฟ้า	เชิญมาเคียงคลอ
ฟังกายขับซอ	ละออบรรจง
บำเพ็ญพิพธ	ในบทบรรจง
บรรพไทยธำรง	ปลงพามา दिन

สามเอยสามสาย
ประพรมพรเพียง
ดุริยประณีต
กรุณพกมาลิน

รินร่ายรรรเรียง
ประเอยองค์อินทร์
สังคีตประคิน
กลิ่นทิพย์เทวี
(เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2544, น. 2)

กาพย์สุรางคนางค์ 32 จากบทกวีสาธนาการข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการบรรสานทำเนียบภาษา 2 ทำเนียบเข้าด้วยกัน ได้แก่ 1. ศัพท์สังคีต เช่น “ขับชอ” “สามสาย” “ประ” “พรม” ฯลฯ และ 2. ศัพท์พุทธศาสนา เช่น “พระแก้วมรกต” “บูชา” “ธรรมา” หรือ “ธรรม” “ตริรัตนนา” หรือ “ไตรรัตนนา” ฯลฯ การผสมผสานทำเนียบภาษาทั้งสองทำเนียบนั้นนอกจากช่วยส่งเสริมความคิดของบทสาธนาการ อันหมายถึง “เพลงไทยประเภทหน้าพาทย์ใช้บรรเลงในพิธีกรรมเพื่อบูชาหรืออัญเชิญพระรัตนตรัย เทพยดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และใช้เพื่อแสดงกิริยานบไหว้” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556, น. 1214) แล้ว ยังสะท้อนภูมิรู้ของกวีว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างดุริยางคศิลป์ไทยกับพิธีกรรมทางพุทธศาสนาที่เชื่อมโยงเกี่ยวพันกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพิธีกรรมอันเป็นมงคลด้วย

นอกจากนี้ในการเริ่มต้นทำสิ่งใดตามขนบธรรมเนียมประเพณีไทย การสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อสิริมงคลนับเป็นจุดเริ่มต้นที่ขาดไม่ได้ ดังนั้นกวีได้ตั้งใจเลือกใช้ “ดุริยะ” “สังคีต” แทนเครื่องสักการะเพื่อสร้างความ “บำเพ็ญ” ให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ “ปลงพามาติน” เป็นสักขีพยานในการเริ่มต้นทำสิ่งที่ดีด้วยความตั้งใจบริสุทธิ์ ทั้งนี้การเลือกใช้ทำเนียบภาษาสองทำเนียบที่ส่งเสริมกันและกัน ทำให้กวีนิพนธ์บทนี้มีได้เป็นที่เข้าใจแต่เฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น หากแต่ได้รับการยอมรับจากกลุ่มดุริยางคศิลป์ ซึ่งจะสรรเสริญกวีในฐานะผู้เห็นคุณค่าและความสำคัญของดุริยางคศิลป์ไทยตามขนบวัฒนธรรมไทยอีกด้วย

ความตั้งใจของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่เลือกใช้ทำเนียบภาษาอย่างผสมผสานนี้สะท้อนการเห็นคุณค่าของการจัดวาง “คำที่เหมาะสมในที่ที่เหมาะสม” และเป็น “นวัตกรรมการสื่อสาร” ที่ล้ำสมัยด้าน “การออกแบบสาร” โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุค พ.ศ. 2512 อย่างไรก็ดีคำหยาดได้ทำหน้าที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเพิ่มจำนวนผู้เสพกวีนิพนธ์ อันจะช่วยยกระดับให้จิตใจของมนุษย์ได้รับการขัดเกลาให้ประณีตละเอียดอ่อนยิ่งขึ้น อีกทั้งยังแสดงให้เห็นถึงอาณาภาพของคำและทำเนียบภาษาอีกด้วย

4. สรุป

หนังสือรวมบทกวีคำหยาด ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ (ศิลปินแห่งชาติ) เป็นผลงานที่แสดงอัจฉริยภาพของกวีซึ่งต้องสั่งสม “คลังคำ” เพื่อนำมาใช้สำหรับการประพันธ์อย่างเหมาะสมลงตัว คำกวีต่างๆ เหล่านั้นได้รับการคัดสรรอย่างบรรจง จากการวิเคราะห์ผู้เขียนพบทำเนียบภาษาอันหลากหลาย ซึ่งปรากฏทั้งในลักษณะหนึ่งทำเนียบภาษาต่อหนึ่งบทกวีและหลายทำเนียบภาษาในบทกวีเดียวกัน ทำเนียบภาษาที่กวีเลือกสรรนั้นช่วยส่งเสริมและถ่ายทอดความคิดของกวีให้โดดเด่นทั้งด้านความหมาย จินตภาพ และอารมณ์สะเทือนใจ สมดังเจตนาของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ที่ว่า “ละหยาดละหยดเร้า ร่วงรู้คำกวี” (เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์, 2541, น. 16)

รายการอ้างอิง

- ธนสิน ชูตินทรานนท์. (2562). การสื่อสารอัตลักษณ์ดุริยางค์ในกวีนิพนธ์ของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์.
วารสารศิลปศาสตร์มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 11(1), 49-72.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2527). เพลงขลุ่ยผิว. กรุงเทพฯ: ปลาตะเพียน.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2541). ตากุ้งเรื่องโหมม (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: เกี้ยว-เกล้า พิมพ์การ.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2544). คำหยาด (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ: เกี้ยว-เกล้า พิมพ์การ.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2550). เขียนแผ่นดิน (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์.
- เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. (2557). สังคายนาศุภธรรม. กรุงเทพฯ: เกี้ยว-เกล้า พิมพ์การ.
- ปรมาภรณ์ ลิ้มเลิศเสถียร. (2539). ร้อยกรองของเนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์: วจนลีลากับความคิดของกวี
(วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ประพจน์ อัครวิรุฬหการ. (2549). ชีวิตคืออะไร. ใน พุทธธรรมในพระไตรปิฎก (น. 34-49). กรุงเทพฯ,
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประสพโชค เอ็นแซ. (2543). 60 ปีที่ก้าว เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์. ใน อรุณ เวชสุวรรณ และบังอร เวชสุวรรณ (รวบรวม
และเรียบเรียง), 6 ทศวรรษ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ กวีรัตนโกสินทร์ (น. 53-61). กรุงเทพฯ: เม็ดทรายพรินต์.
- ปรัชญา ปานเกตุ. (2558). ศัพทานุกรมวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์.
- พิสุทธิศักดิ์ ประทุมสุวรรณ. (2561). โครงสร้างโบสถ์-วิหาร-ปราสาท-ราชวัง ในรูปแบบสถาปัตยกรรม.
สืบค้นเมื่อ 24 พฤศจิกายน 2563 จาก www.raksintha.com.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2545). สารานุกรมศัพท์ดนตรีไทย ภาคคีตะ-ดุริยางค์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน.
กรุงเทพฯ: สหมิตรพรินต์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 (พิมพ์ครั้งที่ 2).
กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ. (2537). ราชศัพท์. กรุงเทพฯ: ฉลองรัตน์.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. (2544). พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อมรา ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). ภาษาในสังคมไทย: ความหลากหลาย การเปลี่ยนแปลง และการพัฒนา (พิมพ์ครั้งที่ 4).
กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อรุณ เวชสุวรรณ และบังอร เวชสุวรรณ (รวบรวมและเรียบเรียง). (2543). 6 ทศวรรษ เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์
กวีรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: เม็ดทรายพรินต์.